

Tęsiant tapatybės mitologijos temą: Czesław Miłosz

Rita Repšienė

Tapatybės klausimai tebėra aktualūs įžengus į XXI amžių. Pozityvių patirčių sklaida, kaip vienas svarbiausių iššūkių, kultūros istorijoje atveria galimybes dabarties perspektyvoms. Lygindami dabartį ir praeitį, pasirenkame tuos sąlyčio, sankirtų ir nesutapimo taškus, kurie gali istorines vizijas projektuoti į ateitį ir skatinti naujas tapatybės reminiscencijas. Paminėjus garbingą Česlovo Milošo šimtmečio jubiliejų, mintimis vis dar grįžtame prie šio iškilau, nepaprasto ir paslaptingo kūrėjo, mąstytojo ir intelektualo, savaip išsprendusio XX amžiaus tapatybės dilemą. Šiais laikais savita kultūrinė Milošo jausena, kurioje dera religinė sinestezė ir tapatumo įvairovė, atskleidžia unikalią mitinę pasaulėjautą, kurią liudijo kūryboje. Publikacijoje pateikiamas ir Česlovo Milošo tautosakos rinkinys, saugomas Berklio universitete (JAV).

Pagrindiniai žodžiai: Czesław Miłosz, tapatybė, mitologija, paveldas, komunikacija

*Gera gimti mažoje šalyje, kur gamta
žmogiška, tinkama žmogui, kur ne vieną šimtmetį
sugyvena įvairios kalbos ir įvairios religijos.
Kalbu apie Lietuvą, mitų ir poezijos žemę.*

Česlovas Milošas,
Nobelio paskaita Švedijos mokslų akademijoje,
Stokholmas, 1980 m. gruodžio 10 d.

Vertybinių orientacijų, paveldo atodangos ir mitinė jausena suteikia Česlovo Milošo asmenybei neįtikėtino įtaigumo. Savęs, kaip ir Gimtosios Europos, ieškojimai aktualūs ir šiais laikais. Maištingas Milošo autoportretas yra provokuojantis, kaip ir jo laikyvena, oponuojanti korporatyvinei humanitarų vienovei, paisančiai luomo konsolidacijos ir siūlančiai trafaretinius tapatumo sprendimus. Tapatybės dilema Milošui tapo klausimu ir bandymu „atsakyti į klausimą, kas aš esu“ (Miłosz 2011, p. 9), į kurį atsakymų ieškome ne dabartyje, o praeityje. Taip ir Česlovas Milošas, rašydamas *Isos slėnį*, ėjo į save, ieškodamas savasties ir „tarsi atlikdamas autoterapijos procedūrą, norėdamas patikrinti, ar atsivers užakusi poetinė gysla“, ar praeitis padės įveikti vidinę tuštumą ir sausrą (*Maištingas Cz.M. portretas* 1997, p. 35), ar prasmingi pasirinkimai gali išgelbėti savasties trapumą.

Kaip grįžti į praeitį ir išsaugoti privatumą, kurti vizijas ir būti autentiškam, kalbėti apie tai, kas svarbiausia, ir neatiduoti viso savęs. Arba parašyti užslėptą teologinį

traktatą (kaip kažkas Milošui pasakė apie *Isos slėnį*, ten pat, p. 36), atsisakant asmeninės retrospekcijos, autobiografijos žanro ar vaikystės prisiminimų, kurti savo mitologiją: kai herojai vertinami ne pagal autentiškus žmones, jiems būdingas tik „pirmasis sluoksnius“ – išvaizda, tam tikri bruožai, kai kurie biografijos ypatumai juos atitinka, kaip ir kai kurios istorijos turi nemažai autentiškumo. Pavyzdžiui, dramatiškas ir akiavaizdžias tradicines konotacijas turintis besivaidenančios mirusios Magdalenos kapo atkasimas ir jos palaikų persmeigimas basliu, kad būtų apsaugotas gyvųjų pasaulis nuo mirusiųjų. „Tai buvo, atrodo, tūkstantis devyni šimtai dvidešimt antrais ar trečiais metais“ (ten pat, p. 37).

Prisiminimai gali suteikti ir privilegijų, ir išmėginimų pačiam sau, susitinkant su praeities šešėliais ir paslaptimis. Kaip ir romanas gali atitikti realijas, nepaisant nuogaštavimų, kad „norint būti romanistu, reikia nuolatos eksploatuoti savo biografiją“ (p. 36), o Milošui tai nemalonu, tiesa, sukurdamas savitą erdvę, kurioje „detalės labai tikslios, ir vietovės labai tiksliai aprašytos, bet visa, kas ten vyksta vienos apskrities ar valsčiaus ribose, iš tikrųjų atsitiko, kai buvau vaikas, įvairiose vietose“ (p. 37), jis sukuria praeities tikrąybę ir parašo labai manichejišką knygą; šiam Lillianos Vallee pastebėjimui straipsnyje apie *Isos slėnį* (žurnale „World Literature Today“) pritarė ir Milošas (p. 36).

Apskritai, manicheizmas Milošui buvo tarsi galimybė polemizuoti su savimi, ieškoti naujų atsakymų ir vykdyti didžiausią savo gyvenimo ambiciją, kaip pokalbyje su Tomu Venclova „vieną sykį yra sakęs Berklyje“, suderinti du skirtingus požiūrius į gėrio ir blogio kovą teigiančias religijas – krikščionybę ir macheizmą.

„Manicheizmas yra ankstyvosios krikščionybės laikų erezija. Prasidėjo ji nuo tokio pranašo, perso, iranietio, vardu Mani, kuris išeidamas iš senosios persų religijos tvirtino, kad blogis yra savarankiška jėga, kad tai nėra tik gėrio stoka, o blogio dievybė yra tokia pat stipri kaip ir gėrio. Ir tarp jų vyksta amžina kova, kuri niekuo nesibaigs. Pagal krikščionybę gėris laimi, pagal manicheizmą – ne. Č. Milošui tai buvo labai svarbu, nes ta blogio paslaptis jį visą gyvenimą domino – ir politinio, ir visuomeninio, ir moralinio blogio, ir blogio apskritai“ (Venclova 2011).

Eretiškas požiūris į gamtą, siekiant „įžiūrėti gamtoje ką nors tokio panteistiško, kad gamta yra dieviška, ramybės, šventumo šaltinis, kaip, tarp kitko, vienu metu buvo labai madinga kalbėti Lietuvoje, yra absurdas – nieko baisnio pasaulyje už gamtą nėra. Būtent tai ir yra manichėjiškas požiūris, kuris faktiškai atitinka reikalo esmę“ (ten pat), Milošo pasaulėžiūrai suteikia papildomų tapatybės konotacijų, tačiau schematizuoja kūrybinius ieškojimus. Pagilinto blogio supratimo įvedimas į krikščionybę turėtų formuoti naujas pasipriešinimo strategijas, nes svarbu pakankamai įvertinti blogio potencialą ir rasti savąjį kelią: „gyventi suvokiant kultūrų mirtingumą, neatšaukiamą žmonių kančią, blogio galybę – ir vis dėlto gyventi, ir įveikti žiaurią istorijos mechaniką“ (Venclova 1991, p. 472). Moralės klausimai, vertybių hierarchija, humoro jausmas ir saviironija Milošui buvo kelias išsigelbėti iš slegiančios kasdienybės.

Tikrovės transkripcijos Milošui tapo savasties, kaip istorinio sąlygiškumo, gyvenimo akimirklų, džiaugsmų ir išgyvenimų, permąstymu. „Paprastai žiūrime atgal; tačiau kai žiūrime atgal, net mūsų idėjos, knygos, kurias perskaitėme, viskas performuoja tikrovę; taigi labai sunku“ (p. 136). Žvilgsnis atgal, skatinamas savisaugos jausmo, noro ir gebėjimo atskleisti unikalias mitines patirtis, atkuria praeities nepaprastumą. Neatsitiktinai mitai, kuriami apie Milošą, remiasi tais pačiais praeities vaizdiniais:

„Įsivaizduoju tave, – pasakė kartą Witoldas Gombrowiczius, – tokį lietuvių bajorą, gyvenantį kažkur pelkėse, dvidešimt mylių iki artimiausio miestelio, muši muses ir galvoji sau, kad prieš dvi dešimtis metų žmona tau vietoj slyvų pyrago padavė vyšnių pyrago, ir ką tai galėtų reikšti“ (Miłosz 1996, p. 14).

Praeities idealizavimas glaudžiai susijęs su savęs suvokimo, refleksijos ir raiškos klausimais: kas būtų, jei taip būtų, tačiau tikrieji regėjimų padariniai suteikia pilnatvės iliuziją ir atskleidžia tapatybės ieškojimus, siekiant įveikti nepasitikėjimo savimi problemas ir pasiduodant vizijų sugestijai: „Tiksliai pataikė. Labai nesveika melancholiškam ir kartu choleriškam temperamentui pabūti tarp visokių istorinių baisenybių, nes po to skaudina ne tik asmeniniai paklydimai, bet ir kolektyvinė gėda slegia“ (ten pat). Asmeninės projekcijos ir kolektyviškumo išgyvenimas, bendruomenės poreikis, kaip vieningumo pojūtis, išliko kaip tapatumo ir bendros kilmės liudijimas. „Iš namų išsinešiau savitą Didžiosios Kunigaikštystės patriotizmą, ir jis mane jungė su rytinių žemių kilmės žmonėmis, tokiais kaip Jurgis Giedraitis, Jerzy Stempowski ir Stanisław Vincenzas“, atskleidžia vieną svarbiausių autentiškumo sugestijų – bendrumo jausmą (Miłosz 2011, p. 7).

Bendrumo jausmas, itin plati ir kartu sankcionuojama duotybė, kuri paveldima, kuriama ir saugoma, šiais laikais dažnai tėra imitacija – nuoširdumo, tikrumo ir vieningumo. Ar virtuali erdvė gali tapti tikrojo bendrumo pakaitalu, kilmės, kalbos, kultūros bendryste, autentiška tapatybės dalimi?

„Bekompromisinis išvalgumas, atskleidžiant žmogui gresiančius pavojus konfliktuojančiame pasaulyje“, taip buvo apibūdintas Česlovui Milošui teikiamos Nobelio premijos pagrindas. Kas formavo Milošo pasaulėvaizdį, sudėliojo tapatybės savastis ir galias? „Įsivaizduokite pasaulį be radijo, televizijos ir filmų. Tokia buvo mano vaikystė Europos provincijoje. Tuo metu knygos darė daug didesnę poveikį nei šiandien. Aš naudojausi senelio biblioteka, kurią sudarė daugiausia XIX a. rašytojų kūriniai. Vienintelis ten gulėjęs žemėlapis buvo toks pasenęs, jog Afrikos žemyno vietoje buvo užpiešta didžiulė dėmė“ (Czesław Miłosz: „Aš pats sau esu visiška priešara“).

Savasties ieškojimai nėra atsitiktinių žaidimų literatūra sancaupa, kurianti prasmes ir opozicijas. Prisimenant jaunatvišką maištą, kaip norą maištauti prieš visą pasaulį ir pirmiausia prieš save patį, poezijai Milošas pasirinko dvasinės egzaltacijos ir ironijos, egzistencinio blaivumo vidinių dvejonių būvį, ieškodamas savęs: „Yra tam tikros filosofijos rūšys, kurios man primena situaciją, kai naktį važiuojant automobiliu priešais žibintus iššoka zuikis. Jis nežino, kaip išvengti šviesos pluošto, todėl bėga tiesiai. Mane

domina tokia filosofija, kuri padėtų zuikiui tokioje situacijoje“ (ten pat). Manicheistinę laikyseną lėmė ir to laiko tendencijos, ir savęs ieškojimas, ir vadavimasis iš praeities:

„Reikia pasakyti, jog manicheizmas nebuvo paprasčiausia erezija. Tai ilgą laiką buvo vyraujanti religija. Iš esmės ji pripažįsta ypatingą blogio galią, ir prieštarauja klasikiniam, teologiniam aiškinimui, jog blogis yra gėrio stoka. Šiais laikais plačiai pripažįstama, jog blogio galia yra kolektyvinis žmonių bendrijos kūrinys ir individualios žmogiškos sielos dalis. Nūdienos ateistų argumentas – jog gera norintis Dievas negalėjo sukurti pasaulio tokio, koks jis yra – savo esme yra neomanicheistinis. Nors ir nevisiškai jam pritariu, laikau šį argumentą pagrįstu; savo poezijoje esu labai susirūpinęs dėl blogio egzistavimo. Simone Weil, labai griežta deterministė, taip pat pripažino blogio galią, būtent šis jos mąstymo aspektas mane labai domina. Ji teigė, kad žmogui teglūdi *malonės garstyčios grūdas*“ (ten pat).

Atrasti malonės paslaptį, slypinčią savyje, yra tolygu „išsilaisvinti iš istorinės būtinybės bei gamtos žiaurumo“, dėliojant tapatumo fragmentus ir rašant *Isos slėnį*, kaip filosofinį romaną apie velnius ir vaikystės baimes, prietarus ir paslaptis (ten pat). Kaip ir provincijos praeityje formuoti pozityvizmo pagrindus, saugančius savo tapatumą, kuris glaudžiai susijęs su personifikacija hermetiškuose poezijos labirintuose: „Aš rašau idealiam skaitytojui, tai mano savotiškas *alter ego*. Nesistengiu tapti labiau prieinamas. Tiesiog įvertinu, ar mano eilėse yra tai, kas turi būti, kas tinka. Tenkinu savo tvarkos ir ritmikos poreikį, kovuju prieš chaosą ir niekį, stengdamasis į formą išversti kiek įmanoma daugiau tikrovės aspektų“ (ten pat).

Tikrovės pagavumas nėra tik iš vaikystės atkeliavusi idilija, padedanti gyventi šiame laike. Įveikdami praeities demonus, neatsisakome savo mitinių iliuzijų, taip skaitydami dabarties ženklus ir, pasak Milošo, apibūdinusio savo poeziją kaip aistringą realybės ieškojimą, praeitį atskleistume kaip poreikį būti ten ir tada, nes poreikis mitologizuoti priklauso ir nuo mūsų jausmų, ir nuo mūsų intencijų (Maištingas Cz. M. portretas, p. 313). Vaikystės pasaulis, netipiškas bajorų dvaras, senelė ir senelis, fantazuotojų pora, kaip juos pavadino Milošas, tradicijos ir ritualai, Kalėdos ir Velykos, margučių ritinėjimas ir Kūčios: „tradiciniai patiekalai, šventinti tradiciniai valgiai, visokios apeigos, razinų krapštymas iš pyragų“ (ten pat, p. 153), Verbų sekmadienis ir iš įvairiausių džiovintų ir dažytų augalų daromos verbos, Sekminės – berželių šakos ir ajerais nubarstytos grindys (ten pat, p. 154), visa tai, kas lėmė savąjį unikalumą. „Charakteringa, kad Jūsų asmeniniu mitu tampa Lietuva. Netgi Prancūzijos kraštovaizdžius matote per lietuvišką prizmę“, – pokalbyje su Milošu pabrėžė Krokuvos universiteto profesorius Aleksandras Fiutas. Sutikęs su šiuo pastebėjimu ir pripažinęs tapatybės esmę, Milošas tęsė: „Žmogus savyje ir savo išorėje ieško tam tikro centro, atskaitos taško. Manau, kad tokio atskaitos taško nebuvimas kenksmingas netgi biologine prasme. Vaizduotė ieško tam tikro stabilumo“, konkretindama praeities vaizdus (ten pat, p. 314). Apskritai vaikystės vizijos tapo nepaprastų būtybių, įvykių, istorijų ir nuotykių vieta, kur laikas tartum sustingo amžiams:

Paskutinis Česlovo Milošo
apsilankymas Šeteiniuose,
1999. Česlovo Milošo
gimtinės fondo archyvas.

„Isos slėnis ypatingas tuo, jog čia yra daug velnių, daugiau negu kitur. Galbūt sutrūniję gluosniai, malūnai, pakrančių brūzgynai labai tinka būtybėms, kurios pasirodo tik tada, kai pačios to nori. Mačiusieji sako, jog velnias yra nedidelis, devynmečio vaiko dydžio, dėvi žalią frakelį, krakmolytą nėrinių krūtinę; jo plaukai supinti į kasele, mūvi baltomis kojineėmis ir aukštakulniais bateliais – jais stengiasi paslėpti kanopas, kurių gėdinasi. Bet šiuos pasakojimus derėtų vertinti atsargiai. Labai galimas daiktas, kad velniai, žinodami apie prietaringą žmonių požiūrį į vokiečius – prekeivius, išradėjus ir mokslininkus, stengiasi atrodyti kuo rimtesni, rengiasi kaip Imanuelis Kantas iš Karaliaučiaus“ (Miłosz 2001, p. 8).

Mitinės patirtys ir kultūros istorija, nepaprastos būtybės ir jų sukelti vaizdiniai susiliejo į bendrą įvykių karuselę, kurioje sukasi fantazijos ir realybė. „Kai mergina Kūčių naktį uždega dvi žvakeles ir žiūri į veidrodį, ji gali išvysti ateitį: veidą vyriškio, su kuriuo bus sujungtas jos gyvenimas, o kartais – mirties veidą. Ar čia velnias taip persirenginėja, ar veikia kitos magiškos jėgos?“ (ten pat, p. 9). Polemizuodami su praeitimi, ieškome atsakymų į dabarties klausimus. Tik praeitis išsaugojo atminties prioritetus.

Neatsitiktinai moterų pasaulis virto esmine tapatybės dalimi, svarbiausiomis kasdienio gyvenimo dominantėmis. Kaip ir vaikystėje jį globojusios moterys: Polia, kai buvo visai mažas, vėliau Antanina, kuri buvo pasaulio centras, suburiantis visus aplink save: „Vakarais virtuvėje, kur apie Antaniną susispietusios mergiotės verpdavo ir aižydavo pupeles, Tomas laukdavo vis naujų pasakojimų ir baisiai sielvartauodavo,

jei kas nors sutrukdydavo šią pramogą“ (p. 25), ta pati Antanina Rupis, kuri minima ir Milošo užrašytoje tautosakoje. Ir kitos, kaip antai močiutė Michalina (meiliai vadinama Misia), kuri „niekada neduodavo jokių dovanų ir visiškai juo nesirūpindavo“, bet teikė džiaugsmą, kaip ir miške sutiktos voverė ar kiaunė (p. 18), domėjosi burtais, dvasiomis ir tomis būtybėmis, kurios „sūkuriuoja aplink mus ore ir kurias liečiame kiekvieną akimirką, patys to nežinodami“, domėjosi pomirtiniu gyvenimu, mėgo aiškintis sapnus, ką darydavo kiekvieną rytą susėdusios su Antanina, mokėjo skaityti ženklus: „Gerą nuotaiką jai sužadindavo kiekvienas ano pasaulio ženklas, tai yra įrodymas, kad žmogus žemėje nėra pasmerktas vienatvei“ (p. 20), išmokė patirti paprastus stebuklus ir pažinti nematomą supantį pasaulį.

Gamtos paslaptys – mitinė Isa, slėnis, pylimas, kurį supylė iš už jūros atvykę švedai, Napoleono kariuomenės užkasta skrynja, Juodasis tvenkinys, kurio niekuomet nepasiekia saulė, ir begalinės istorijos, kurios veda mus painiais labirintais, nėra tik fonas tapatybės pasaulėvaizdžiui, tai neatsiejamas savasties paradigma ir prasmingas egzistencinis pagrindas, padedantis neprarasti savęs.

Paveldas, istorijos ir tradicijos, patirtys ir prisiminimai – svarbi tapatybės dalis, ji formuoja asmenybiškumo pagrindus, suteikia atspirties galimybes ir stabilumo principus, ar tai, kas skatina maištauti, kurti naujas patirtis ir ieškoti savęs, klausimas lieka atviras. „Kas yra šis paslaptinis impulsas, neleidžiantis sustoti, pasitenkinti tuo, kas pasiekta, užbaigta? Manau, jog tai yra tikrovės ieškojimas“ (Iš Č. Milošo paskaitos 1980 m. Švedijos mokslų akademijoje Nobelio premijos įteikimo proga).*

* * *

Vaikystėje išgirstos patarlės, keiksmas, prietarai ir prisiminimai, posakiai, prisiminti ir pasakyti 1969 m. vasarį ir kovą, saugomi Berklio (JAV) universiteto, kuriame profesoriavo Česlovas Milošas, archyve kaip Milošo tautosakos rinkinys. Norėdami atversti nežinomą kūrėjo tapatybės pusę, skelbiame šią Milošo paveldo dalį.

1. Patarlė. Išmokta lenkiškai

Diabel w kome a ogonem na msze dzwoni.

The Devil dressed in a surplice rings for mass.

[Velnias su kamža, o uodega mišioms skambina.]

Pasak pateikėjo, šioje patarlėje kalbama apie veidmainystę, apie tai, kad žmogus gali daryti du visiškai vienas kitam priešingus dalykus, kad velnias gali aukoti šv. Mišias ir kartu būti velnias. Patarlę galima taikyti bet kokiai veidmainystei, nebūtinai tik gėrio ir blogio.

* Prieiga internetu <http://www.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=46CCFC479D9D11E09B8F746164617373&inlanguage=lt&pathId=132> [žiūrėta 2012 08 26]

Taip apibūdinamas veidmainis tik jam už akių, patarlė nesakoma kaip įžaidimas. Dažniausiai ją vartoja lygūs žmonės, nors gali būti ir išimčių.

Česlovas Milošas išgirdo patarlę apie 1922 m. kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje. Išmoko iš savo tėvų, Aleksandro ir Veronikos Milošų, gyvenusių toje vietoje beveik visą savo gyvenimą.

2. Keiksmas

Žeby tobie się s[k]ręcilo.

May you get twisted.

[Kad tave susuktų.]

Milošas išmoko šį keiksmą kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, apie 1919–1923 m. Pateikėjas neatsimena, iš ko išmoko, bet mano, kad šis keiksmas buvo paplitęs toje vietoje. Tai rimtas keiksmas, trokštant žalos tam, kuriam taikoma. Taip keikiasi ir vyrai, ir moterys, dažniau suaugę negu vaikai. Asmuo, kuriam taikomas šis keiksmas, atsikerta koku nors savo pasirinktu įžaidimu arba nutyli. Esantys šalia gali įsiterpti, palaikyti kurią nors pusę arba tylėti.

3. Keiksmas

Żeby by [=ty] poszedlys na soche [suchie] lasy.

May you go to dry forests.

[Kad tu į sausus miškus išeitum.]

Ponas Milošas išmoko šį keiksmą Vidurio Lietuvos kaime, netoli Kėdainių, apie 1921 m. Pateikėjas neatsimena, iš ko išmoko, bet mano, kad keiksmas buvo įprastas toje vietoje. Į jį niekada rimtai nereaguodavo. Sakydavo asmeniui, kurio veiksmai erzindavo, o šis ne visada atsikirsdavo.

4. Keiksmas

Żeby ciebie piorun spalił.

Let thunder burn you.

[Kad tave perkūnas sudegintų.]

Česlovas Milošas išmoko šį keiksmą kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, apie 1918–1923 m. Jis negalėjo pasakyti, iš ko, bet mano, kad keiksmas buvo žinomas toje vietoje. Tai gana rimtas keiksmas, išreiškiantis pyktį arba norą pakenkti tam, kuriam taikomas. Šį posakį galima sakyti bet kuriuo paros ar metų laiku. Vaikai taip niekada neburnodavo prieš tėvus ir ypač retai – prieš suaugusiuosius.

Pastaba. Šis keiksmas yra užrašytas Oskaro Kolbergo *Lietuvoje* (Oskar Kolberg. *Litwa*), kurią išleido Lenkijos folkloro draugija (*Polskie Towarzystwo Ludoznawce*), 446 puslapyje.

5. *Liaudies pasaka*

Ponas Milošas išmoko šią pasaką kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, apie 1920–1923 m. Jis nežino, iš ko išmoko, bet sako, kad visi namiškiai, ir jo tėvai, gyveno toje vietoje ne visą savo gyvenimą.

Pasaka yra apie lapę ir vilką. Lapė įtikina vilką, kad jis gali pagauti žuvų, įmerkęs uodegą į valstiečių iškirstą eketę. Ji pasako, kad uodegą reikia ištraukti, kai pajus prie jos prikibusią žuvį. Vilkas taip ir padaro, o lapė tupi ant ledo, žiūri į jį ir kartoja sau: „Dar minutė, dar minutė, ir prišals vilko uodega!“

Jeszcze chwilka, jeszcze chwilka, i przymarznie ogon wilka.

[Dar minutė, dar minutė, ir prišals vilko uodega.]

6. *Liaudies medicina*

Ponas Milošas vaikystėje, apie 1923 m., sužinojo, kad sena duona su voratinkliu, uždėta ant kraujuojančios žaizdos, ją užgydo. Sužinojo tai mažame kaimelyje netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje. Deja, jis negalėjo pasakyti, iš ko girdėjo, bet mano, kad toks įsitikinimas buvo paplitęs toje vietovėje. Jis niekada nematė taip gydant.

Pastaba. Christian Hole, *Encyclopaedia of Superstitions*, Hutchinson and Co. Ltd., 1961, p. 108, rastas šio prietaro variantas, kur kaip tik ir kalbama, kad prie žaizdos pridėtas voratinklis sustabdo kraujavimą.

Užrašytojo pastaba. Aš girdėjau, kad šis prietaras yra teisingas, nes voratinklyje yra antibiotikų, o supelijusioje duonoje – penicilino.

7. *Prietas*

Vaikystėje (apie 1920 m.), gyvendamas kaimelyje netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, Česlovas Milošas sužinojo, kad medžioklė bus sėkminga, jeigu prieš išeidamas pamatysi merginos kelį. Mergina ar moteris turi pasikelti sijoną ir parodyti kelį vienam arba daugeliui medžiotojų. Tais laikais moterų sijonai siekė žemę.

Pateikėjas girdėjo šį prietarą būdamas apie 12 metų, bet mano, kad ten, kur gyveno, jo nebuvo laikomasi. Pateikėjas negali prisiminti, kas jam tai pasakė, tačiau mano girdėjęs suaugusiųjų kompanijoje. Jis nežino, nei kuriame kaime taip buvo daroma, nei kokių metų laiku, ar taip darė jauni ar seni, vedę ar nevedę medžiotojai. Ponas Milošas nemedžioja ir šiuo prietaru netiki.

Užrašytojo pastaba. Pateikėjas, atrodo, labai mažai žino apie šį prietarą. Gali būti, kad prietaras netgi nėra vietinis.

8. Prietaras

Vaikystėje, apie 1922 m., kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, Česlovas Milošas sužinojo, kad jeigu žaibuoja ne audros metu, tais metais lazdynai bus nederlingi. Tiksliai neatsimena, iš ko šį prietarą išgirdo, bet mano, kad iš savo auklės Antaninos Rupis, gyvenusios toje vietoje visą gyvenimą. Kad būtų paveiktas derlius, žaibuoti turi pavasari, prieš riešutams bręstant. Dabar prietaru netikima.

9. Prietaras

Iš savo auklės Antaninos Rupis apie 1921 m. Česlovas Milošas sužinojo, kad niekada negalima padėti duonos kepalo apversto. Jis sako, kad tai neša nelaimę, ir mano, nors nėra tuo tikras, kad buvo kažkoks kitas prietaras nukreipti nelaimei, jei kartais netyčia kas nors apvers kepalą, tačiau šio prietaro neprisimena.

Ponas Milošas praleido vaikystę kaime netoli Kėdainių (čia ir išgirdo prietarą). Antanina Rupis gyveno čia visą gyvenimą, šioje vietovėje žmonės retai kraustydavosi. Visi gyventojai buvo katalikai.

Pastaba. Christian Hole, *Encyclopaedia of Superstitions*, p. 66, nurodoma, kad duonos kepalų apvertimas reiškia nelaimę.

10. Prietaras

Ponas Milošas šį prietarą išgirdo kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, apie 1919–1923 m. Prietaras toks: jeigu naktį tau perbėgs kelią juodas katinas, ištiks nelaimė. Pateikėjas mano, jog nieko nebuvo galima padaryti, kad išvengtum nelaimės, nors jis nėra tuo tikras. Nelaimė turi įvykti neilgai trukus.

11. Prietaras

Apie 1919–1923 m. kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, Milošas sužinojo, kad išpilti druską yra blogas ženklas. Jei taip atsitinka – norint nukreipti nelaimę, reikia mesti druskos per kairį petį. Pateikėjas neatsimena, iš ko išgirdo, bet yra tikras, kad tuo apylinkėje buvo tikima.

12. Prietaras

Būdamas aštuonerių metų, Česlovas Milošas iš savo auklės Antaninos Rupis sužinojo, kad negalima eiti atbulomis, nes taip matuoja savo motinos kapą. Išgirdo tai Vidurio

Lietuvoje, kaimelyje netoli Kėdainių, 1919 m. Jo auklė gyveno kaimynystėje toje pačioje vietoje visą savo gyvenimą. Pateikėjas sako, kad niekada su niekuo apie šį prietarą nesikalbėjo ir niekas daugiau jo nėra šitaip perspėjęs. Kiek jis atsimenta, kaime nieko nematė vaikščiojant atbulomis, bet niekada nekilo mintis paklausti kodėl, nes prietarą laikė tiesa.

Šiuo prietaru tikima, bet jo nesilaikoma. Aš mačiau auklę, vaikščiojančią atbulomis, ir taip pat atsimentu, kaip ji perspėjo atbulomis vaikščiojantį vaiką. Tačiau tai daugiau juokais negu rimtai.

Užrašytojo pastaba. Šis prietaras galėjo būti taikomas žmonėms, kurių motina dar gyva. Tai paaiškintų, kodėl pateikėjas norėjo jį paminėti, tačiau jo nesilaikė.

Pastaba: Oskaro Kolbergo *Lietuvoje*, p. 385, rašoma, kad vaikai negali vaikščioti atbulomis, nes taip darydami siunčia motiną į pragarą. Šią knygą išleido Lenkų folkloro draugija Lenkijoje.

13. Prietaras

Vidurio Lietuvoje, kaime netoli Kėdainių, apie 1919–1923 m. Česlovas Milošas sužinojo, kad tą, kuris sudaužo veidrodį, ištinka nelaimė. Norint ją nukreipti, reikia mesti veidrodį į tekantį vandenį, pavyzdžiui, į upę. Nelaimė gali ištikti bet kada. Pateikėjas nežino, kas jį to išmokė, bet sako, kad prietaras toje apylinkėje buvo paplitęs. Pateikėjas juo netiki.

14. Prietaras. Išmoktas lenkiškai

Apie 1924 m., vaikystėje, Česlovas Milošas sužinojo, kad jeigu eidamas medžioti vyras sutinka moterį su tuščiais kibirais, medžioklė nepasiseks. Pateikėjas mano girdėjęs šį prietarą iš žmogaus, su kuriuo eidavo medžioti. Išmoko Vidurio Lietuvoje, kaime netoli Kėdainių. Prietaras galioja visais metų laikais ir bet kuriuo paros metu.

Pateikėjas neatsimenta, kokių priemonių būdavo imamasi taip atsitikus, bet mano, kad kažkas būdavo daroma nesėkmei nukreipti, kas nors panašaus į šokimą ratu ar beldimą į medį, nors jis nėra tuo tikras. Prietaru netikima ir jo nesilaikoma.

15. Prietaras

Česlovas Milošas išmoko jį Vidurio Lietuvoje, kaime netoli Kėdainių, apie 1921 m. Jis sužinojo, kad išgirdus pavasarį kukuojant gegutę, reikia kišenėje barškinti pinigus ir kiekvienas „kukū“ skaičiuojamas kaip vieneri tavo ateinančio gyvenimo metai. Jis nenurodo, kas nutiktų, jei kišenėje nebūtų nei vienos monetos, bet sako, kad būdavo imamasi atsargumo priemonių ir pavasarį nešiojamasi pinigų. Jis nežino, kas jį to išmokė, bet sako, kad visi kaime taip darė.

16. Prietaras

Apie 1920 m. kaimelyje netoli Kėdainių ponas Milošas sužinojo, kad jeigu vakare žvakės šviesoje pažiūrėsi atgal į veidrodį, pamatysi velnią. Jis girdėjo tai iš savo auklės Antaninos Rupis, kuri gyveno toje vietoje visą gyvenimą. Pateikėjas sako, kad kaime tuo tikėjo. Jis pats prietarų netiki.

17. Liaudies paprotys

Iš savo auklės Antaninos Rupis apie 1922 m. Česlovas Milošas sužinojo, kad negalima spjauti į ugnį, nes ji šventa. Pateikėjas ir Antanina Rupis gyveno visiškai katalikiškame kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje. Dabar p. Milošas tiki šiuo prietaru ir jo laikosi: jam ugnis šventa. Pateikėjas dar man pasakė, kad neįmanoma kalbėti apie spjovimo į ugnį padarinius, nes niekam net mintis nekildavo taip elgtis – šio papročio buvo labai griežtai laikomasi.

Užrašytojo pastaba. Pateikėjas yra linkęs į katalikybę.

18. Liaudies paprotys – šventas gyvūnas

Ankstyvoje vaikystėje (apie 1919 m.), gyvendamas kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje, Česlovas Milošas sužinojo, kad gandrą yra šventas gyvūnas ir kad niekas negali jam daryti žalos. Nebuvo numatyta, ką daryti tam, kas pakenkia gandrui, nes niekam netgi nekilo mintis taip pasielgti – papročio labai griežtai laikytasi. Jei gandrą susisukdavo lizdą netoli kieno nors namo ar klėties, tai buvo laikoma didele laime. Apylinkėje buvo gausu gandrų.

Užrašytojo pastaba. Ponas Milošas pasakė, kad gyveno žemdirbių krašte ir kad aplinkui buvo miškas su gausybe laukinių gyvūnų.

Pastaba. Christian Hole, *Encyclopaedia of Superstitions*, p. 23, randama panaši prietaro versija, kad gandrą reiškia laimę.

19. Liaudies paprotys – šventas gyvūnas

Vaikystėje (apie 1921 m.) kaimelyje netoli Kėdainių Česlovas Milošas sužinojo, kad kregždė yra šventa ir kad jos lizdo niekada nevalia išardyti, nors kregždės labai dažnai lipdo lizdus klėtyse, daržinėse ir namų pastogėse. Jeigu kregždė nusilipdydavo lizdą klėtyje, būdavo imamasi priemonių jai laisvai įskristi, pavyzdžiui, paliekamos atviros durys arba iškertama speciali anga. Kaimynystėje visi šios tradicijos laikėsi, todėl niekada nebuvo numatyta bausmė ar kokie nors prietariai tam, kuris varžo kregždės laisvę. Pateikėjas gyveno žemdirbių kaime, savarankiškame, apsuptame mišku, kuriuose veisėsi gausybė laukinių gyvūnų.

Pastaba. Christian Hole. *Encyclopaedia of Superstitions*, p. 317, yra šio prietaro variantas, kad ypač negerai – užmušti kregždę, nes joje yra mirusiojo siela.

20. Posakis liaudies žaidime

Tchur tchura (stress on the „a“. Tch or tsch aš in „chaff“)

[Čiur čiūrą. Kirtis ant „a“]

Česlovas Milošas išgirdo šį posakį apie 1919 m. kaime netoli Kėdainių, Vidurio Lietuvoje. Išmoko iš vaiku, su kuriais žaisdavo. Taip sakydavo vienas iš žaidžiančiųjų, norėdamas išeiti iš žaidimo, kai matydavo, kad pralaimės, ar tiesiog, kai nebenorėdavo daugiau žaisti. Tai labai panašu į amerikietiškąjį *time out* [pertrauka].

21. Liaudies gestas

Česlovas Milošas šį gestą išmoko Vidurio Lietuvos kaime, netoli Kėdainių, apie 1921 m. Išmoko iš savo vaikystės draugų. Tai buvo žemdirbių kaime, visiškai savarankiškame ir savotiškai izoliuotame.

Gestas padaromas įkišant nykštį tarp didžiojo ir bevardžio piršto taip, kad išlįstų nemaža nykščio dalis, įskaitant ir nagą. Norint parodyti gestą kitam, pusiau ištiesiama ranka ir padaromas šis gestas, kumštį nukreipiant į tą asmenį.

Pateikėjas pasakė, kad šis gestas – didžiausias įžeidimas, koks tik galėjo būti toje vietovėje. Tikriausiai jis atitiko amerikiečių gestą *fuck you* [obsceniškas amerikiečių keiksmazodis], nors apie tikrąją gesto reikšmę niekada nebuvo kalbama. Apie jį žinoma tik tiek, kad tai – obsceniškas gestas ir nepaprastas įžeidimas. Tačiau dažnai jį juokais rodydavo vienas kitam berniukai ir niekada rimtai į jį nereaguodavo. Parodyti taip suaugusiajam ar suaugusiesiems vienas kitam reikšdavo labai didelį įžeidimą.

Nors raganių tuo metu apylinkėje nebuvo, šis gestas galėjo būti padaromas kišenėje, besikalbant su raganiumi: taip buvo galima išvengti jo įtakos ir galių. Gestas dar galėjo būti padaromas kišenėje, galvojant apie kitą asmenį ir matant jį prieš save, norint perduoti jam bent dalį neapykantos. Ši neapykanta ar užkerėjimas nebuvo labai stiprūs, bent jau tai nebuvo mirties linkėjimas.

Paaiškinimai

Pateikė Česlovas Milošas, 58 m. Profesorius, lietuvis. [Kalba] lenkų, anglų, prancūzų, rusų k. Berkeley, Kalifornija, JAV. Užrašė Peter Miłosz 1969 m. vasario 17, 20, kovo 1, 10 d. Iš anglų kalbos vertė Aušra Danieliūtė-Lapinskienė. Rinkinys buvo spausdintas *Tautosakos darbu, III (X)*, p. 199–203.

Literatūra

: „Aš pats sau esu visiška prieštara“, 1994 m. Roberto Faggeno interviu su Czesławu Miłoszu, iš anglų kalbos vertė ir pagal The Paris Review parengė Simas Čelutka. Prieiga internetu: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-12-19-czeslaw-milosz-as-pats-sau-esu-visiska-priestara/73943> [žiūrėta 2012 08 25]

Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas: pokalbiai su Aleksandru Fiutu. Iš lenkų kalbos vertė Birutė Jonuškaitė. Vilnius: Alma littera, 1997.

Miłosz, Czesław. 2011. *Gimtoji Europa: esė.* Vertė Juozas Tumelis. Vilnius: Apostrofa.

Miłosz, Czesław. 2001. *Isos slėnis: romanas.* Iš lenkų kalbos vertė Algis Kalėda. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.

Miłosz, Czesław. 1996. *Ulro žemė.* Iš lenkų kalbos vertė Almis Grybauskas. Vilnius: Baltos lankos.

T. Venclova: „Č. Milošo kūrybos gelmę kiekvienas gali matuoti atskirai“, [parengė] Juozas Javaitis, Jaunius Špakauskas, www.DELFI.lt, 2011 12 17. Prieiga internetu: <http://pramogos.delfi.lt/culture/tvenclova-cmiloso-kurybos-gelme-kiekvienas-gali-matuoti-atskirai.d?id=53070309#ixzz260EMZuFG> [žiūrėta 2012 09 09]

Venclova, Tomas. 1991. Czesławas Miłoszas: neviltis ir palaima. In: Tomas Venclova. *Vilties formos: eseistika ir publicistika.* Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, p. 469–477.

Continuing the Mythology of Identity Theme: Czesław Miłosz

Summary

Keywords: Czesław Miłosz, identity, mythology, heritage, communication

Identity issues remain relevant in the 21st century. Spread of positive experiences as one of the main challenges in the history of culture open opportunities to evaluate contemporary perspectives. In comparison to the present and past we choose those points of touch, intersection and discrepancy which are able to project historical visions to future and stimulate new identity reminiscences. After celebrating his honorable centenary we still return in thoughts to this extraordinary, unusual and mysterious creator, thinker and intellectual who had his own resolution for the 20th century identity dilemma. Along with his legacy for these times of his distinctive cultural sens he preserved a unique mythical attitude witnessed in creation. The publication also includes Czesław Miłosz's collection of folklore stored in Berkeley (University of California).